

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 40szám

(Fotó: Boda Miklós)

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 40szám

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES KÖSZÖNTÉSE

A finom, törekeny alkatú Ritoók Zsigmondné Szalay Ágnes a magyar irodalomtörténet-írás nagyasszonya lett. Ha nem rakódott volna a szóra a magyar történelem sajátos „patinája”, írhattam volna méltóságos asszonyt is. Mert méltósággal lett az. A rá jellemző tartással, amellyel önmagát építette, s bennünket is, körülötte levőket, alakított. Szerencsénkre önmagához: saját mérőrúdjával „kanonizált”. S ha elfogadott, vagy legalább megtűrte, akkor valóban úgy éreztük, magához emelt bennünket. Egy nagy nemzedék utolsó mértékadó személyisége az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya számára: az ő szemével Klaniczay Tibor, Tarnai Andor, Varjas Béla tekintete is figyelte a világban és a tudományokban való téblábolásainkat. Ő maradt számunkra az a házi tekintély, aki előtt, s akivel megmértetni akartuk írásainkat. Ő a hagyomány folytatásának letéteményese, az ő támogatására, biztatására volt szükség ahhoz, hogy a rövid idő alatt kihunytt fároszok fénye megőriződjék emlékeinkben, s az általuk kijelölt úton együtt haladjunk tovább. A híres Rebakucs és a régi magyarosok tágabb köre, a társtudományok rokonlelkű híveivel.

Tette mindezt úgy, hogy méltósága megengedte: *ancilla litteraturae* maradjon minden tevékenységében egyaránt. Már egyik első nagyobb munkája is erről a szellemisségről tanúskodott, amikor a néhai Bartoniek Emma kéziratban és töredékben maradt hatalmas historiográfiai munkájának sajtó alá rendezésére vállalkozott – sokak nagy hasznára.

Időközben, igazi bibliotékárius-irodalomtörténészként, a régi nagy könyvtáros-elődök habitusa lett jellemző rá is. Jó néhány pályakezdő kutató lehet hálás az MTA Könyvtárának hangulatos kéziratár-szentélyében nyújtott készséges segítségért, eligazításáért abban az óriási anyagban, amelyben ő olyan otthonosan mozgott, s amelyben maga is gyakran ritka kincsekre lelt, másokat is szívesen elkalauzolt. Tudós kutatóként kódexek, régi nyomtatványok és kéziratok titokzatos mélyvilágából meríti témáit, hatalmas ismeretanyagot mozgat meg annak érdekében, hogy a lehető legalaposabban körüljárja tárgyait: a műveket és alkotóikat, hőseiket, a keletkezés körülményeit, a szövegek belső és külső összefüggéseit, forrásait, végtelenül gazdag intertextuális utalásrendszerét, amelyek nélkül a humanista irodalom nem érthető meg a maga teljességében. Igazi maximalista: állandóan a teljességre törekszik, egyetlen írását sem bocsátja addig a szélesebb szakmai közönség elé, amíg nem győződött meg arról, hogy pillanatnyilag semmi reménye sincs több hozzáférhető adatra az épp aktuális dolgozatának számára is megnyugtató

befejezéséhez. Legtöbb dolgozatának diszkrét bája, hogy amikor elér egy szenzációs eredményig, az olvasó már ennyivel is beérné, de ő még tudja fokozni az örömet, s még jóval magasabb, szélesebb horizontú újdonságokhoz juttatja közönségét.

Mindezzel azt is egyértelműen bizonyította: (legalábbis) a humanista irodalomban a szövegek nem léteznek önmagukban; a szerző biográfiája, műveltsége, az őt megelőző irodalom előtörténetének, a kor kulturális és politikai és személyi viszonyainak, képzőművészeti, építészeti, nyomdászati, természettudományos, csillagászati és asztrológiai, filozófiai vagy ezoterikus, és filológiai tudásanyagának megmozgatása nélkül nem elemezhetők érvényesen a művek. (Nyilván később sem.)

Sokirányú érdeklődése, nyitottsága, a hazai és a külföldi humanizmus irodalmában és szakirodalmában való elmélyült jártassága teszi számára lehetővé, hogy két irányban is vállalhassa a közvetítő szerepét. Európának felmutatja a magyarországi reneszánsz legkiemelkedőbb, arrafelé javarészt ismeretlen alakjait és műveit, ugyanakkor a hazai tudományosság számára azt fedi fel, hogy mit is recipiált az itthoni művelt közeg, s hogy mi tette lehetővé a viszonylag gyors és zökkenőmentes befogadást a hegyeken túl. Hogy milyen – többnyire az idő által befedett – szellemi szálakkal kötődött a magyar humanista elit az európai humanista központokhoz, s kik voltak, és milyen hatással, azok a külföldi humanisták, akik a magyarországi tudományos, művészeti fejleményekre személyiségükkel vagy műveikkel, vagy személyes jelenlétükkel direkt hatást tettek. Az intézményesülés felé lendítették a kulturális életet és viszonyokat.

Ugyancsak sokoldalúságát igazolja az a tény is, hogy az irodalomtörténet-írás minden ágát igen eredményesen műveli: a szövegek felfedezésétől és kiadásától a műelemzésen át az eszmetörténetig, a poétikáig és a retorikáig. Eközben az sem idegen tőle, sőt, mondhatnánk, kedvét leli benne, hogy a reneszánsz hétköznapiak már-már mikrorealista eseteírásait felhasználva eleddig feltáratlan reneszánsz lét- és életforma-képeket örökítsen meg az utókor számára. Más irodalomtörténészeknek eddig fel sem tűnt, így problémát sem okozott szöveghelyekből bont ki a reneszánszra nagyon is jellemző reáliákat, nemritkán ekként jelezve/igazolva azt, hogy ami megvolt másoknál, az általában nálunk is létezett, csak még az a szakértő nem termett elő, aki ezt a szövegekből ki tudta volna olvasni. Ennélfogva Ritoókné írásai az elődökével szemben számos esetben meglepően új olvasatot is nyújtanak. Szinte nyomtalanul eltűnt szellemi alkotások, műhelyek, körök, iskolák kelnek életre tolla nyomán. Tőle tudjuk meg, hogy igenis léteztek, csak a zivataros magyar századok pusztító és önromboló dühe, „vad Boreász” küldte őket légből, földbe, tűzbe, vízbe – vissza a Semmibe. Ezért állapíthatjuk meg módszeréről emelkedett szívvel, hogy a semmiből egy új, minden eddiginél gazdagabb magyar humanizmus-képet teremtett, s e kép jóval népesebb, mint az elődeié. Ügyszeretete nyomán benépesítette betűvetőkkel, festőkkel, szobrászokkal, gondolkodókkal, nimfákkal, kertekkel és kutakkal, oroszánokkal és bölényekkel, római feliratokkal meg gyűjtőkkel, hol terebélyes fák alatt, hol meg árnyas lugasokban vitatkozó literátorokkal.

Ritoókné Szalay Ágnes tanulmányai izgalmas nyomozási beszámolók, elkápráztatnak logikus okfejtéseivel, feszültséget fokozó következtetéseivel, amelyek eredményeül például egy idegenbe elkészült versesfüzet lel szerzőre, a saját korában ügyes költőként

emlegetett Vetési László pedig hozzájut az őt elhagyó verseihez, hogy költői tehetségét az utódok előtt igazolja. Borbála asszony visszakapja elhagyott besztercebányai házát, amelyet gyermeke apjától, Mátyás királytól kapott ajándékba, az olvasó előtt pedig feltárul az egykori polgár-, majd nemesi ház festményeinek eddig érthetetlennek tűnő rendelői és festői programja. Veszprém környékén egy földből kiásott itatókút darabjaiból és Girolamo Balbi versgyűjteményének utalásaiból felépül a hajdani kőkút, amely körül a Janus Pannoniust olvasó veszprémi humanista sodalitas tagjai lesték meg a Helikonról e forrás vizére költöző Camenákat.

Amiként azt is kinyomozta, és szinte szöveggyűjteménnyel mutatta be ünnepeltünk, hogy Radéczy István püspök és királyi helytartó pozsonyi hársfája alatt a kor oly kiemelkedő alakjai, mint Zsámboky János, Istvánffy Miklós, Purkircher György orvosdoktor és a Padovát Pozsonnyal felcserélő, Arisztotelész *Poétikáját* latinra fordító flandriai filológus, Nicasius Ellebodus miként vetekedett egymással – egymás dicséretében verseivel. A Vatikáni Levéltárban szerencsés kézzel fellelt pápai folyamodványból sikerült kiderítenie Janus Pannonius régóta keresett családi nevét, a Csezmiceit, s ugyanonnan ismerhető meg apja, Pál neve, illetve fiú- és nőtestvéréé, Péteré és Ilonáé is. Aztán nyomon követte az immár nevet kapott költőt első római útjára, majd Guarino mester ferrarai iskolájába, belepillanthattunk az ifjú diák versszerző próbálkozásaiba, kialakuló humanista kapcsolatrendszerébe.

Egy még meg nem jelent, csak szűkebb körben bemutatott tanulmányában pedig a lehetetlent kísértette: olyan mesterien új olvasatát nyújtotta a *Búcsú Váradtól* című közismert Janus-versnek, amely végérvényesen megkérdőjelezi a „közismert” jelzőt, s éppen arra mutat rá, hogy az újdonság-értéket szem előtt tartó költő alkotói módszerében: „Az is újszerű, ahogyan, kezében egy friss padovai városleírással, Váradot, kisdíák korának színhelyét, műértő szemmel fölfedezte.”

Az eddigiekből kiderülhetett az is, hogy Ritoókné Szalay Ágnes egyszerre több tudományág művelője számára is tud meglepetést nyújtani, újat mondani. A klasszikus filológusok a saját vizsgálati anyaguk reneszánsz recepciójának rejtett elemeit fedezhetik fel műveiben. A művészettörténészek olyan filológiai segédeszközöket nyerhetnek szakmájuk meg nem oldott rejtélyeinek megfejtéséhez, amelyért – tudjuk, mert megtapasztaltuk – végtelen hálójukat fejezik ki felfedezéseinek, élvezettel megírt bravurstückjeinek olvasásakor. De ugyanez mondható el az érmészet és a régészet területén kutatókról is. S vegyük hozzájuk még az iskolatörténet, az egyháztörténet kutatóit. És toldjuk meg e vegyes halmazt a magyar történelem és művelődéstörténet iránt érdeklődők szélesebb táborával!

Mindezeket azonban, legyenek bármily értékesek és végezze őket bármilyen nagy kedvvel is Ritoókné Szalay Ágnes, azt hiszem, műhelye sikeres melléktermékeként tartja számon. Mert jelentős részük élete fő témájának kutatása-művelése folytán vagy közben került elé, többnyire megoldandó problémaként. Hiszen az köztudott, hogy munkásságának középpontjában mégiscsak a már nagyon sokak, hazaiak és külföldiek által egyaránt sokat kutatott, de kimeríthetetlen Janus Pannonius-életmű áll. Annak minden vonatkozása, ága-boga érdekli, legyen az életrajz, szövegtörténet és -elemzés, forrásku-

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZ X. évfolyam 40szám

tatás, nyílt vagy rejtett idézetek, utalások azonosítása, szófejtés, külső és belső összefüggések feltárása éppúgy, mint a Janus-életmű külföldi prezentálása vagy a nemzetközi humanista kontextusba való elhelyezése.

Ő ma – Klaniczay Tibor és Borzsák István halála után – a legalább negyedszázada várva várt kritikai kiadás egyik legfőbb előmunkása: az epigrammák tárgyi jegyzeteinek összeállítója. Sejthető volt ugyan, de a kutatás elmélyülése során derült csak ki igazán, micsoda óriási teher nehezedik gyenge vállaira és erős lelkére...

Bár több segédanyag áll rendelkezésére, mint Janus-kiadó elődeinek, de a dunántúli mandulafa-költő tudásához az ókori és a reneszánsz ősök szinte minden ismeretét – legalábbis rövid időre – bírnia kell annak, aki az övét akarja az egyre barbárosodó utókor számára komplex-módon tolmácsolni.

Szeretnénk e hatalmas munka gyümölcseit minél hamarabb együtt fogyasztani az Ünnepelettel, s nimfás fehér asztalunkhoz a humanizmuskutatók nemzetközi tábort és a felül említett társtudományok minden velünk együttműködő követét odacsalogatni.

Mert felcsillant a remény! Ritoókné Szalay Ágnes az igazi reneszánsz ember örök tudásvágyától hajtva, unokáival nagyjából egy időben, megbarátkozván a Janus-arcú számítógéppel, a Janus Pannonius-kutatás szolgálatára maga mellé rendelte azt! Éljen soká! A mindenkori Rebakucs nevében ezt kívánja

Jankovics József